

University of Groningen

Cultuursensitieve zorgbehoeften van Turks-Nederlandse ouderen in Veendam

Lanz, Tilman

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Publication date:
2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lanz, T. (2020). *Cultuursensitieve zorgbehoeften van Turks-Nederlandse ouderen in Veendam.*

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

rijksuniversiteit
groningen

Cultuursensitieve zorgbehoeften van Turks-Nederlandse ouderen in Veendam

**Dr. Tilman Lanz
Vincent Hazelhoff
Saskia Visser**

Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie

Juli 2020

- Rapport -

Cultuursensitieve zorgbehoeften van Turks-Nederlandse ouderen in Veendam

Pilotstudie binnen de kaders van het project *Retrenchment and Integration*

Herfst 2019 en winter 2020, Veendam, Nederland

Auteur:

Dr. Tilman Lanz
Docent
Faculteit der Letteren
Rijksuniversiteit Groningen
Telefoon: +33 6 830 78 109
E-mail: T.Lanz@rug.nl

1. Het onderzoek

a. Thema en reikwijdte

In dit kwalitatieve onderzoek staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

Welke specifieke behoeften hebben Turks-Nederlandse migranten uit Veendam, Nederland, ten aanzien van ouderenzorg in relatie tot hun culturele, talige en religieuze achtergrond?

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de stichting Multiculturele Vrouwen Veendam (MVV), vertegenwoordigd door Ilknur Eraslan en Esin Narman-Isik. Zij werkten als schakel tussen de Turkse gemeenschap, de studenten en de betrokken partijen binnen de Rijksuniversiteit Groningen (RUG).

In het voorjaar van 2019 benaderden Ilknur en Esin de Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie van de Faculteit der Letteren (RUG). De Wetenschapswinkels van de RUG verbinden maatschappelijke vraagstukken aan (studenten)onderzoek. De MVV en de Wetenschapswinkel verkenden samen de mogelijkheden voor een pilotstudie. Dit verkennende onderzoek is gericht op het identificeren van de specifieke behoeften van Turkse ouderen ten aanzien van ouderenzorg. De kerngedachte was dat deze ouderen vanwege culturele en religieuze verschillen andere zorgbehoeften hebben dan hun autochtone ('Nederlandse') leeftijdsgenoten. Deze waren nog niet door eerder onderzoek geïdentificeerd. Om deze behoeften in kaart te krijgen, benaderde de MVV de Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie.

Saskia Visser en Vincent Hazelhoff van de Wetenschapswinkel benaderden daarna dr. Tilman Lanz met de vraag of de hierboven gestelde onderzoeksvraag uitvoerbaar was. Men besloot om dit onderzoek uit te voeren binnen een Europees-breed project genaamd *Retrenchment and Integration*, waar Tilman ook onderdeel van uitmaakt vanuit zijn expertise in migratievraagstukken. Studenten van de bacheloropleiding *Minorities and Multilingualism* (Minderheden en Meertaligheid) voerden de pilotstudie uit binnen het vak *Research Methodology I* (Onderzoeksmethoden), een tweedejaars vak gericht op onderzoeksmethoden.

b. Onderzoekers en de opzet van het onderzoek

Het onderzoek werd opgezet en voorbereid in de periode september-december 2019 en bestond uit een kernteam met dr. Tilman Lanz (docent en onderzoeker RUG), Ilknur Eraslan (MVV), Esin Narman (MVV) en Vincent Hazelhoff (Wetenschapswinkel RUG). Ze stelden vast hoe de geïnterviewden en de interviewers aan elkaar werden gekoppeld, de omvang van het onderzoek en hoe het resultaat gepresenteerd zou moeten worden (door de Coronacrisis is dit laatste nog niet gebeurd). Tijdens deze bijeenkomst werd ook de centrale onderzoeksvraag geformuleerd.

Het daadwerkelijke onderzoek werd uitgevoerd door 15 studenten van de bacheloropleiding *Minorities and Multilingualism*, een opleiding van de Faculteit der Letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen. Gedurende de maand december (2019) kregen de studenten instructies van Tilman Lanz hoe ze hun kwalitatieve onderzoek moesten opzetten en uitvoeren. Vervolgens schreven de studenten een onderzoeksopzet, die als basis gold voor de interviewvragen. In januari en februari 2020 voerden de studenten 2 tot 4 semigestructureerde interviews uit met de thema's van hun individuele onderzoeksopzetten als uitgangspunt. Semigestructureerde interviews zijn gesprekken met een helder afgebakend thema, maar waarin de dynamiek een grote rol speelt in hoe deze thematieken aan bod komen. In de meeste gevallen deden de studenten de interviews in groepjes, sommigen voerden hun interviews individueel uit. Iedere student schreef daarna een kort verslag (ongeveer 5-6 pagina's) met hun individuele bevindingen. Dit verslag is een samenvoeging van deze rapporten. Tijdens de interviewfase werden de studenten goed gecontroleerd door de docent en de andere organisatoren. De studenten konden vragen stellen aan het kernteam en eventuele problemen bij hen aankaarten.

c. Deelnemers

Voor het onderzoek kwamen mensen van de Turkse gemeenschap in Veendam in aanmerking. De eerste groep respondenten kwamen uit de kenniskring van de stichting. Met hulp van de lokale moskee ontstond er daarna een sneeuwbaaleffect, waardoor steeds nieuwe respondenten zich aanmelden. Ilknur Eraslan en Esin Narman beheerden de lijst met benaderbare personen samen met Tilman Lanz, die de lijst gebruikte om 4 à 5 personen van deze lijst aan groepjes studenten toe te wijzen. Er stonden grofweg 40 interviews gepland. Sommige deelnemers wensten het liefst alleen geïnterviewd te worden, anderen liever als koppel. Enkele deelnemers besloten uiteindelijk toch af te zien van de interviews. In dat geval werden deelnemers van de 'reservelijst' aan de studenten toegewezen. Uiteindelijk voerden de studenten 36 interviews uit met 52 personen.

Taal vormde in dit onderzoek nog wel eens een struikelblok. De opleiding *Minorities and Multilingualism* is een internationale opleiding waarbij ongeveer 50% van de studenten van niet-Nederlandse komaf is. Sommige studenten gaven aan onvoldoende kennis te hebben van de Nederlandse (of Turkse) taal om de interviews uit te voeren. In dat geval werden ze samen met een Nederlandstalige student in een groepje gezet. Andersom spraken sommige Turkse migranten ook geen vloeiend Nederlands (meer). In dat geval regelde men een tolk die voor de studenten vertaalde. In de meeste gevallen stond een familielid klaar om te vertalen, in andere gevallen was dat ook soms iemand uit de Turkse gemeenschap. Zowel de studenten als de deelnemers gaven aan geen grote problemen te hebben ervaren met de aanwezige taalbarrières.

Namen en persoonlijke gegevens van de deelnemers zijn weggelaten om hun privacy te beschermen. Er is voor gezorgd dat de focus van dit interview niet van binnen- of buitenaf is beïnvloed.

d. Opmerkingen bij de onderzoeksgegevens

Er zijn drie belangrijke aandachtspunten met betrekking tot de dataverzameling:

- i. Er was een duidelijke gender disbalans bij zowel de kant van de onderzoekers als de geïnterviewden; In beide gevallen waren er meer vrouwen betrokken dan mannen. Dit kan een effect hebben op het onderzoek. In de bachelor *Minorities and Multilingualism* zijn vrouwen over het algemeen in de meerderheid (soms zelfs met een 2:1 ratio). Daarnaast wordt ouderenzorg vaak gezien als een 'vrouwentaak', niet alleen onder de Turkse minderheden in Europa.
- ii. Het taalprobleem speelt ook een prominente rol in de vragen van de studenten en de antwoorden van de geïnterviewden. Dit komt misschien ook omdat de focus van het vak ligt op het stimuleren van studenten om dit vraagstuk aan te kaarten. Toch geven ook de geïnterviewden aan dat taal een belangrijke kwestie is, ook als de student daar niet zelf over begint. Taal blijft een belangrijke onderwerp binnen migratie- en integratievraagstukken, ook als het over ouderenzorg gaat.
- iii. Leden van de Turkse gemeenschap spraken herhaaldelijk de wens uit voor kwantitatieve resultaten. Dit verkennend onderzoek geeft echter niet de mogelijkheid om tot zulke inzichten te komen. Het aantal interviews is te klein, en de vorm (kwalitatief) maakte een kwantitatieve analyse van de onderzoeksresultaten moeilijk. Het onderzoek biedt echter wel een solide basis voor verder (kwantitatief) onderzoek.

2. Context

Veendam is een stad met zo'n 23.000 inwoners, gelegen ten noordoosten van Nederland, zo'n 30 kilometer van de stad Groningen. Vanwege haar status als industrieel centrum trok Veendam in de jaren '60 en '70 een aanzienlijke hoeveelheid gastarbeiders. De meeste van deze gastarbeiders kwamen uit Turkije of Marokko. Vandaag de dag ligt het aantal Veendamers met een Turkse achtergrond zo rond de 3.000. Een aanzienlijke hoeveelheid van deze 3.000 Turkse Veendamers zijn ouderen. Een significant deel van deze ouderen hebben niet volledig kunnen integreren in de Nederlandse samenleving, vanwege een groot verschil in cultuur, taal en religie tussen deze groep ouderen en de autochtone Nederlandse ouderen. Daar komt nog bij dat veel van deze ouderen na hun pensioen terug naar Turkije geëmigreerd zijn en na een periode van 10 tot 15 jaar in Turkije weer zijn teruggekeerd naar Nederland. In veel gevallen was de reden daarvoor dat deze ouderen op een zorgbehoefte leeftijd toch dichterbij hun familie wilden zijn. Ook de betere kwaliteit van de zorg in Nederland speelde een rol.

Een gevarieerde groep ouderen heeft nu dus behoefte aan variërende zorgscenario's. In veel gevallen wordt ondersteuning vanuit de familie in mindere of meerdere mate afgewisseld met professionele zorg. In sommige gevallen wordt er op verschillende manieren gebruik gemaakt van geïnstitutionaliseerde zorg: van thuiszorg tot verzorgingstehuis.

Het onderzoek belicht de behoeften van deze groep ouderen met een specifieke nadruk op hun culturele, religieuze en talige zorgwensen. Dit onderzoek is kwalitatief om zo de belangrijke thema's onder de aandacht te krijgen. Vanwege de korte tijd waarin dit onderzoek is uitgevoerd en de kleine groep deelnemers was het niet mogelijk om een kwantitatieve component aan dit onderzoek toe te voegen. Dit kwalitatieve onderzoek biedt echter wel de mogelijkheid om een aantal thema's te identificeren die belangrijk zijn voor vervolgonderzoek. Verder is dit onderzoek ook

ingericht voor lokale of regionale beleidsmedewerkers, zorgaanbieders en andere geïnteresseerde partijen.

3. Onderzoeksresultaten

a. Taal

De taalkwestie staat bij veel van de geïnterviewden in dit onderzoek centraal. Veel respondenten erkenden dat de Nederlandse taalvaardigheid belangrijk is, ook als je met pensioen gaat en vooral als je zorgbehoefstig wordt. Bijna alle geïnterviewden gaven aan dat het leren van de Nederlandse taal erg belangrijk is als je in Nederland woont om zo goed aan te sluiten bij de Nederlandse samenleving. Twee respondenten gaven aan dat taal een belangrijk middel was om deel te nemen aan de Nederlandse cultuur. Tegelijkertijd benoemden de geïnterviewden dat het behouden van de Turkse taal als belangrijk aspect werd gezien van het behouden van de banden met je eigen cultuur, ook voor hun kinderen. Er bestaat dus een duaal belang ten aanzien van taal dat typisch is voor migranten: aan de ene kant wordt de taal van het nieuwe thuisland (in dit geval Nederland) gezien als een onmisbaar element van een succesvolle integratie, terwijl aan de andere kant de moedertaal ook als onmisbaar element wordt gezien om de banden met de familie en hun eigen cultuur te behouden. Verschillende geïnterviewden zeiden expliciet dat ze bewust hun kinderen en kleinkinderen Turks hebben geleerd om ervoor te zorgen dat ze de Turkse cultuur, geloof en familiebanden konden behouden. De respondenten laten verschillende resultaten zien als het gaat om het leren van de Nederlandse taal. Hoewel men erkende dat het leren van de Nederlandse taal belangrijk was, gaven sommigen van de geïnterviewden die dit statement maakten ook aan dat zij in feite de Nederlandse taal nooit machtig zijn geworden, zelfs niet na een jarenlang verblijf in Nederland. In een aantal interviews stelden de onderzoekers vast dat er onder de geïnterviewde koppels één was die Nederlands sprak en de andere niet. Daarbij komt nog dat de mensen die geen Nederlands spraken vaak mensen uit de Turkse gemeenschap in Veendam vroegen om hen te helpen met belastingaangifte, het bezoeken van overheidsinstellingen, naar de winkel gaan of telefoongesprekken te voeren. In de meeste gevallen deden de familieleden de vertaaldiensten.

Het probleem taalvaardigheid binnen de onderzochte groep is zeer relevant, ook met het oog op het belang ervan in het zorgproces. Zoals het voorbeeld hierboven laat zien, helpen groepen migranten elkaar met hun (talige) tekortkomingen door elkaars lasten te delen. Wanneer ouderen van deze groep migranten echter binnen het zorgsysteem van hun nieuwe thuisland komen, wordt taal opeens een veelvuldig voorkomend probleem. Dit komt omdat de vertaaldiensten die normaliter door de gemeenschap werden opgevangen in de meeste situaties nu niet meer mogelijk zijn. Wanneer zorgsituaties verschuiven van een familiale naar een institutionele setting, komen taalvaardigheidsproblemen onder een vergrootglas te liggen. Respondenten die ervaring hebben gehad met institutionele zorg (voor henzelf of met hun ouders of vrienden) bevestigden dit. Een van de onderzoekers ontdekte onder haar tweede generatie respondenten de Turkse taal prefereerde om hun culturele waarden te behouden – vooral binnen de context van het gezin en specifiek wanneer ze met hun ouders (van de eerste generatie) spraken.

Een centraal probleem binnen de zorgsituatie van ouderen draait dus om taal. Terwijl de ouderen zelf graag Turks willen spreken (of niet anders kunnen), zijn hier geen voorzieningen voor in het institutionele zorgsysteem in Nederland. Dit probleem staat ook in verband met de verschuiving van een familiegeoriënteerde zorgfilosofie naar een geïnstitutionaliseerde zorgfilosofie. Dit is een proces dat binnen de autochtone Nederlandse gemeenschap een generatie geleden al is gebeurd en wat nu ook binnen de Turkse gemeenschap plaatsvindt.

b. Intergenerationele relaties

Zoals hierboven genoemd, voorziet over het algemeen de familie of de Turkse gemeenschap in de zorg voor ouderen. Als gevolg hiervan zijn intergenerationele relaties (binnen de familie, maar ook binnen de gehele gemeenschap) van groot belang als het gaat om zorg. Daarom verkende dit onderzoek ook dit aspect. De specifieke vraag die je hier kunt stellen is of leden van de gemeenschap familiale zorg verkiezen boven institutionele zorg of juist andersom.

Ten eerste gaf de meerderheid van de geïnterviewden – zowel uit de eerste of tweede generatie – aan dat het erg belangrijk voor hen was om hun kinderen op te voeden met respect voor de Turkse cultuur en Islamitische tradities. Er waren slechts een aantal uitzonderingen hierop. Diegenen die hiervan afweken, gaven aan dat integratie binnen de Nederlandse samenleving het allerbelangrijkst was. De meerderheid portretteerden Nederlandse invloeden op hun Turkse achtergrond als iets vervuilend of anderzijds negatief. De respondenten erkenden binnen deze context dat het grootste verschil tussen eerste en tweede generatie leden vooral lag aan het feit dat de eerste generatie uitsluitend is opgegroeid binnen de Turkse normen en waarden, terwijl de tweede generatie bekend zijn met zowel de Turkse als wel de Nederlandse opvoeding.

Met bovenstaande in het achterhoofd was dan ook verrassend te noemen dat onder respondenten van de eerste generatie institutionele zorg breed aanvaard wordt. Om dit te onderbouwen gaven deze ouderen aan dat dit momenteel ook de norm in Turkije is, en dat daarom institutionele zorg zeer gangbaar is binnen de gemeenschap. Deze bevinding is enigszins in tegenspraak met eerder genoemde nadruk op het behoud van de Turks-Islamitische tradities binnen de opvoeding, waarvan zorg voor je ouders/gezin een integraal onderdeel is. Het belang van het thuis verzorgen van je ouder(s) werd in perspectief gezet door een (tweede generatie) respondent, die zegt: “Wij vinden het welzijn van onze ouders nog belangrijker dan dat van onze kinderen.” Er zijn aanwijzingen in een paar statements die door eerste generatie ouderen zijn gemaakt, dat de nadruk op de institutionele zorg en de acceptatie daarvan een gevolg is van hoe deze respondenten momenteel zichzelf zien in relatie tot hun kinderen en kleinkinderen: de niet geheel vrijwillige stap naar een zorginstelling wordt daardoor als een offer gezien, om hun kinderen en kleinkinderen te ontlasten. Dit gedrag is typerend onder veel eerste generatie migranten. Dit punt moet echter verder onderzocht worden in toekomstig onderzoek, omdat de werkelijke visie op institutionele zorg van grote relevantie is. Een klein aantal geïnterviewden gaven aan dat ze voor zichzelf wilden zorgen in de nabije toekomst en geen plannen hadden om daar familie of zorgvoorzieningen in te betrekken. Deze respondenten waren heel duidelijk over dat zij geen last wilden zijn voor hun kinderen of voor de staat. Het was ook juist deze groep die trots was op de prestaties van hun kinderen, zoals het verhuizen naar een andere stad, het najagen van een academische carrière of trouwen en naar een andere plek verhuizen (in sommige gevallen Turkije). Het werd duidelijk dat de uitspraken die hun onafhankelijkheid onderstreepten in ieder geval gedeeltelijk werden gevoed door hun huidige situatie, waarin er nog weinig familie in de buurt woont, die kunnen ondersteunen. Een behoorlijk aantal geïnterviewden uit de tweede generatie waren niet op hun mond gevallen als het ging om het benoemen van de verschillen met hun ouders rondom integratie in de Nederlandse samenleving en de relevantie van integratie voor het opvoeden van hun kinderen: ze maakten duidelijk dat er veel meer nadruk gelegd moet worden in het opvoeden van hun kinderen in harmonie met de Nederlandse samenleving om hun kinderen betere kansen in het leven te geven. Dit houdt ook in dat hun kinderen niet voor hun ouders willen of kunnen zorgen wanneer zij oud worden. Sommige respondenten gaven aan dat ze overwogen om na hun pensioen naar Turkije te verhuizen, maar dat niet hebben gedaan omdat ze graag dicht bij hun kinderen en kleinkinderen in Nederland wilden blijven. Een paar zeiden ook dat ze om die reden vanuit Turkije terugverhuisd zijn.

Algemeen gezien suggereren de antwoorden op de vragen over intergenerationele relaties een geleidelijke verschuiving van de nadruk op familiale zorg naar institutionele zorg

voor ouderen. Opvallend gezien gebeurt deze verschuiving niet tussen maar over generaties heen. Er was geen aanwijzing dat eerste generatie migranten meer voor familiale zorg stonden dan hun kinderen, en andersom gold hetzelfde voor institutionele zorg.

Het moet wel genoemd worden dat de antwoorden in relatie tot dit onderwerp normaal gegeven werden binnen een meer gedetailleerd gesprek over het complexe karakter van zorg, zoals deze wordt verdeeld tussen gezins- en institutionele aspecten. Er waren over het algemeen vrij weinig directe vragen en antwoorden over dit onderwerp binnen deze gesprekken. De hierboven genoemde bevindingen indiceren dat er een verschuiving plaatsvindt en dat deze verschuiving de behoefte schept om specifieke aspecten van zorg onder de aandacht te brengen: 1. Hoe verenig je de familiale zorgcomponent met de institutionele zorg in de toekomst, wanneer institutionele zorg voor deze groep meer relevant wordt? 2. Welke specifieke behoeften ontstaan er binnen de institutionele zorg onder Turkse ouderen in Veendam? Het volgende stuk behandelt de eerste vraag, terwijl de laatste drie stukken de tweede vraag bespreken.

c. Organisatorische problemen

De sectie hierboven laat zien dat de sociale verbondenheid binnen Turkse gemeenschap in Veendam sterk is. Een aantal respondenten gaven aan dat wanneer zij gevraagd werden naar hun voorkeuren rondom institutionele zorg, dat deze cohesie in het ideale geval gepreserveerd moet blijven wanneer institutionele zorg in mindere of meerdere mate een onderdeel van het leven wordt. Dit betekent dat de respondenten zich zorgen maken dat ze hun sociale contacten kwijtraken; een herkenbare vraag onder ouderen die voor de optie institutionele zorg staan. Dit wordt echter vergroot onder oudere migranten die problemen hebben met de taal en ook andere opvattingen hebben over wat belangrijk is voor ouderenzorg dan die van het gastland. In andere woorden: Algemeen voorkomende problemen bij de overgang naar institutionele zorg worden vergroot bij ouderen met een migratieachtergrond. De volgende reacties over de zorgbehoeften van deze groep brengt dat verder in kaart.

Meerdere respondenten benadrukten dat er in de institutionele zorgcentra ruimte moet zijn voor socializen, zodat het sociale aspect van hun leven gewaarborgd blijft. Door een groot aantal respondenten werd ook de behoefte voor uitgebreide bezoeken geuit.

Veel geïnterviewden spraken hun voorkeur uit voor zorg door iemand van hetzelfde geslacht. Veel mannen voelen zich er niet comfortabel bij om intieme zaken met vrouwelijke zorgverleners te bespreken (zoals een mannelijke respondent aangaf). Hieraan gerelateerd noemde een van de geïnterviewden een verrassende oplossing. Hij zou liever een Nederlandse verzorger willen hebben dan een Turkse als het een vrouw was, want door het etnische verschil zou de schaamte minder zijn. Vrouwen gaven een soortgelijk antwoord op de vraag: ook zij kiezen liever voor een vrouwelijke verzorger. Ze gaven een voorbeeld dat ze hulp nodig zouden hebben bij het afdoen van de hijab, een taak waarbij vrouwen zich erg oncomfortabel zouden voelen als dat door een man gedaan werd. Over het algemeen was zorg door zorgverleners van dezelfde geslacht voor het merendeel van de respondenten van groot belang. Buiten de opmerking hierboven, gaven velen in het geval van etnische achtergrond aan dat Turkse (lees: zorgverleners met een Turkse achtergrond) verzorgers de voorkeur hebben omdat zij vaak betere kennis hebben van wat deze specifieke ouderengroep nodig heeft. Als alternatief zou het ook mogelijk kunnen zijn om Nederlandse zorgverleners beter te trainen in Turkse gewoonten zodat ze hun taken beter kunnen doen. Afgezien daarvan, was men weinig op de hoogte dat ouderenzorg vandaag de dag veelal gedaan wordt door zorgverleners met verschillende culturele achtergronden en niet door autochtone Nederlanders. Dit zorgt ook voor problemen onder Nederlandse ouderen, dezelfde problemen waar de ouderen met Turkse achtergrond in ons onderzoek ook bang voor zijn.

Een significant aantal respondenten benoemden de kwestie van het behoud van hun banden met zowel de Turkse als de lokale Nederlandse gemeenschappen waar zij nu onderdeel van zijn. De geïnterviewden zouden graag op een één of andere manier hun sociale leven willen voortzetten als ze in een instelling geplaatst zouden worden. Een aspect dat werd genoemd was dat de zorginstelling in het ideale geval dicht bij hun voormalige huis zou moeten staan, zodat ze hun familie en vrienden makkelijk konden blijven zien.

Verrassend weinig antwoorden gingen over de alledaagse aspecten van institutionele zorg en de organisatie daarvan. Voorbeelden konden gaan over kwesties als mobiliteit, toegang tot recreatieve faciliteiten (zie hiervoor de sectie over religie als uitzondering), bezoeken of de verhouding tot thuis- familie- en institutionele zorg. De ouderen leken minder geïnteresseerd in deze problemen. Echter, veel van de onderzoekers die met de tweede generatie spraken (de kinderen van de doelgroep), hoorden veel verhalen over gecompliceerde bureaucratische en organisatorische problemen die ontstonden na aanleiding van de zorg voor hun ouders. Dit onderwerp vraagt duidelijk om verder onderzoek.

d. Medische behoeften

Buiten het hierboven genoemde medisch-sociale aspect, spraken de respondenten verrassend weinig over hun medische behoeften. Men noemde nog wel dat doofheid onder Turkse ouderen het taal- en cultuurprobleem vergroot. Het is niet duidelijk waarom er geen specifieke medische problemen genoemd werden. Verder onderzoek kan in eerste instantie aan het licht brengen waarom er onder de respondenten zoveel aarzeling was om dit probleem te benoemen, en in tweede instantie wat deze specifieke behoeften zijn. Het betrekken van de kinderen van deze ouders is zeer gewenst, omdat zij vaak een goed begrip hebben van wat de specifieke behoeften zijn in de specifieke situatie van hun ouders, zoals de onderzoekers ook ondervonden in de onderlinge informele gesprekken met de deelnemers.

e. Culturele behoeften

Terwijl er slechts een paar medische behoeften direct werden benoemd, hadden respondenten veel meer te zeggen over hun culturele behoeften in relatie tot ouderenzorg. Niet verrassend draaide dit voornamelijk over het zo goed als mogelijk behouden van hun 'normale' levensomstandigheden, terwijl ze tegelijkertijd meer zorg nodig hebben naarmate ze ouder worden. De respondenten waren vaak bezorgd over of ze hun contacten met familie en vrienden kunnen behouden als ouderdom ze steeds meer in hun mobiliteit beperkt. Een aantal geïnterviewden benoemden expliciet dat ze bang waren voor eenzaamheid in deze situatie, zo noemden ze voorbeelden van familieleden waar vereenzaming al een probleem was geworden. Dit werd van in een adem genoemd met uitspraken over het dagelijks belang van onderdeel zijn van een grotere Turkse migrantengemeenschap voor sociale bijeenkomsten, contacten en misschien wel het belangrijkste: hulp met alledaagse taken.

Een tweede probleem dat door veel respondenten werd genoemd gaat over de genderscheiding binnen zorginstellingen. De traditionele Turkse cultuur heeft een redelijk strikte scheiding tussen mannen en vrouwen binnen het alledaagse leven, waar bij de organisatie van activiteiten rekening mee gehouden wordt. Turkse ouderen in Veendam die meestal gewend zijn aan deze tradities, waren bezorgd over het niet in stand kunnen houden van deze manier van leven zodra zij in een zorginstelling zitten. Zij stelden als oplossing voor om verschillende verdiepingen voor mannen en vrouwen te zorgen. Een probleem dat daaraan gelieerd is en door vele mannelijke respondenten benoemd, is dat zij zich zorgen maakten of zij wel voor zichzelf konden zorgen als hun

vrouw naar een zorginstelling zou moeten. Ten slotte, uitten de geïnterviewden ook hun zorgen over hun digitale behoeften. Ze zeiden dat hun kinderen (of misschien nog vaker hun kleinkinderen) ze met deze dingen helpen (zoals met DigID). Deze ouderen waren echter bezorgd over waar ze geholpen konden worden met hun vragen wanneer zij in een zorginstelling zouden komen. Ook hier werden nogmaals grote zorgen geuit over de verschuiving van zorg aan huis naar institutionele zorg en dat ze angstig waren om zo'n stap te maken. Tegelijkertijd waren ze ook gemotiveerd om met oplossingen voor problemen te komen.

f. Religieuze behoeften

De meest concrete en gedetailleerde verzoeken en adviezen werden gegeven binnen het domein van de religieuze wensen en behoeften. Zonder uitzondering focusten deze verzoeken zich op praktische zaken. Deze werden gedaan tegen de achtergrond dat veel respondenten vinden dat hun religieuze behoeften, specifiek hun Islamitisch-religieuze behoeften, niet serieus genomen worden of zelfs door zorginstellingen worden genegeerd. Soms benoemden de respondenten hun eigen ervaringen, maar meestal refereerden ze aan verhalen van vrienden, kennissen of andere familieleden. De respondenten benoemden regelmatig dat niet-islamitische staf in zorginstellingen te weinig kennis had van islamitische religieuze behoeften, dat deze behoeften werden genegeerd, zelfs als ze daarvoor getraind waren, of dat zorgverleners werkdruk als excuus gebruikten als reden voor het niet ondersteunen bij het praktiseren van hun geloof. Voorbeelden zijn het negeren van gebedstijden, geen ruimte hebben voor diensten of gebed, niet gevoelig zijn voor halal-voedingsvoorschriften, imams die niet op visite mogen vanwege islamofobie onder bewoners en staf, en andere miscommunicatie rondom religieuze gebruiken en behoeften. Het is duidelijk dat dit onderwerp veel respondenten bezighield, en ze benoemden regelmatig incidenten of problemen binnen dit verband, maar ze boden ook oplossingen. Zo suggereerden ze het implementeren van een verplichte training voor staf van zorginstellingen waar ook moslimouderen verzorgd worden, het beschikbaar maken van ruimtes voor gebed, het faciliteren van een gescheiden aanbod voor mannen en vrouwen, enzovoort. De meesten gaven echter aan dat vooral de nadruk moet liggen op het verbeteren van de communicatie tussen ouderen in zorginstellingen en tussen ouderen en staf, zodat ouderen met een islamitische achtergrond zich ook welkom voelen op plekken waar de meerderheid geen moslim is. Er waren geen vragen voor faciliteiten speciaal voor moslims. Het is onduidelijk of de respondenten dit niet als optie zagen of dat ze het niet wilden. Dit punt zal nog verder verkend moeten worden.

4. Samenvatting van het onderzoek

De individuele resultaten die zijn verzameld in dit onderzoek schetsen het volgende beeld onder de eerste generatie Turkse migranten in Veendam, Nederland:

De zorg voor ouderen ligt grotendeels op de schouders van een uitgebreid familienetwerk binnen de Turkse gemeenschap in en om Veendam. Zoals de Turkse tradities en gebruiken voorschrijven, voelen families zich erg trots op het feit dat ze voor hun ouders of grootouders zorgen. Een van de onderzoekers, Meret Harjes, schreef het erg mooi op in haar rapport: “Alle deelnemers hebben een thuisland, dat is Turkije. Maar Nederland is geen vreemde plek voor hen.” Deze uitspraak karakteriseert op een scherpzinnige manier wat de eerste generatie ouderen verwachten als het om zorg gaat: ze willen hun familie dichtbij en dat de familie voor hen zorgt.

Tegelijkertijd maakt de toenemende integratie van tweede en derde generatie Turkse migranten in de Nederlandse samenleving familiäre zorg moeilijker. Dit komt omdat fulltime zorg zoals nodig is bij veel ouderen onmogelijk verenigbaar is met het beroep dat deelname aan de Nederlandse samenleving op hen doet. De Turkse gemeenschap in Veendam is vanwege haar omvang in staat om veel aspecten van de Turkse en Islamitische cultuur te behouden. Tegelijkertijd biedt de gemeenschap ruimte voor een aanzienlijke diversiteit, wat erg handig is om in verschillende culturele en religieuze behoeften te voorzien. In beide gevallen speelt de Turkse gemeenschap een belangrijke rol in ouderenzorg en zou dat ook in de toekomst moeten doen om de mix van Nederlandse en Turkse elementen te bewaren. Zoals één geïnterviewde het verwoordde, heeft de Turkse gemeenschap in Veendam geleerd om de positieve kanten van zowel de Turkse als de Nederlandse cultuur te combineren om op een goede manier te kunnen leven.

Tegelijkertijd gaf het merendeel van de gesprekspartners aan een zekere terughoudendheid te hebben om ingewijd te worden binnen het Nederlandse institutionele zorgsysteem. Dit onderzoek identificeerde waar de zorgen van deze ouderen liggen en welke van deze zorgen in de interviews het meest benoemd en als acuut ervaren worden. De veranderende levensomstandigheden van de tweede en derde generatie maakt institutionele zorg in de komende jaren noodzakelijker.. Dit blijft ook zeker een zeker mate van maatwerk, waarbij elementen van familiäre, ambulante en institutionele zorg op verschillende manier gecombineerd worden om aan de verschillende behoeften en mogelijkheden te voldoen. Het aantal mensen dat van institutionele zorg gebruik gaat maken zal in de komende jaren langzaam toenemen. Voorzichtig plannen is nodig om in deze verandering te voorzien.

Het snijvlak van familiäre zorg naar institutionele zorg is de plek waar de meeste planning moet plaatsvinden – als dit goed gedaan wordt, is adequate zorg voor deze groep ouderen binnen handbereik. De gebieden die hierboven als problematisch belicht worden – de organisatie van zorg, de medische zorg, de culturele en religieuze behoeften, moeten worden aangepakt. Als minimale maatregel zou cultureel-religieus bewustzijn bij de zorgverleners aanwezig moeten zijn. Dit is in eerste instantie vooral een kwestie van communicatie, educatie en collaboratie; het betrekken van de zorgverleners met degenen die zorg behoeven. Zolang deze problemen op een productieve en constructieve manier geadresseerd worden, kan de zorgsituatie onder deze ouderen significant verbeteren. Als deze groep genegeerd wordt of hun behoeften als irrelevant of te duur worden bestempeld, zal de zorgstandaard daaronder lijden, en daarmee ook diegenen die daarvan zouden moeten profiteren.

Een specifiek gebied voor verder onderzoek betreft de ‘andere kant’, oftewel: Om een verdere stimulans te geven aan het begrijpen van de complexe situatie zoals hierboven beschreven, zou een onderzoek uitgevoerd kunnen worden onder zorgverleners die binnen hun zorginstelling met Turkse migranten te maken krijgen. Dit kan een belangrijke toevoeging zijn om te begrijpen met welke perspectieven zij bij deze groep te maken krijgen bij en hoe dat in hun idee verbeterd kan worden.

5. Aanbevelingen

- Het belangrijkste probleem dat als een rode draad door bijna alle interviews loopt, is de **verschuiving van thuiszorg naar institutionele zorg**. Dit probleem moet de meeste aandacht hebben onder alle betrokkenen in dit proces: zorginstellingen, lokale beleidsmakers, en zeker ook de Turkse gemeenschap – een samenwerking op dit gebied tussen alle betrokkenen kan de situatie onder ouderen significant verbeteren. Er kan binnen dit gebied veel behaald worden met weinig middelen.
- Alle betrokkenen zouden als doel moeten hebben om de **culturele integriteit onder ouderen te behouden**, en binnen elke situatie. Waar mogelijk, zou in thuiszorg voorzien kunnen worden, omdat dat het beste is voor het behoud van deze behoeften. Institutionele zorgverleners moeten sensitiever worden voor deze situatie. Nogmaals, er kan veel bereikt worden door het probleem in communicatie aan te pakken, zelfs zonder dat daar al te veel middelen voor nodig zijn.
- **Uitgebreide betrokkenheid vanuit de familie** zou verzekerd moeten worden in alle zorgsituaties, omdat veel van de ouderenzorg voor Turkse ouderen in Veendam nog steeds via de lijn van het gezin loopt. Dit betekent betrokkenheid van alle generaties om op die manier de beste zorg voor deze mensen te garanderen.
- **Taal blijft een lastige kwestie**, in de taalbehoeften van oudere migranten moet in de beste manier worden voorzien. Dit houdt bijvoorbeeld in dat betrokkenen hun best moeten doen om op een constructieve manier te communiceren zonder in specialistische termen te vervallen, iets wat voor veel ouderen met een migratieachtergrond lastig is vanwege hun beperkte kennis van de Nederlandse taal.
- De belangrijkste behoeften voor deze specifieke groep ouderen lijkt te draaien rondom de **kwestie van geloof**. Dit is (en was) een erg omstreden kwestie in de laatste jaren, zeker wanneer het gaat over Islam. Echter, er moet alles aan worden gedaan om dit niet tot een probleem te maken wanneer een groep ouderen met een migratieachtergrond vraagt om een minimale respect voor de manier waarop ze hun hele leven hebben geleefd.
- Het is **wenselijk en belangrijk om onderzoek door te zetten** naar deze onderwerpen met als doel om meer substantiële informatie toegankelijk te maken – vooral informatie die meer gebaseerd is op diepgaand en analytisch onderzoek.

6. Dankwoord

Als eerste ben ik de deelnemers aan dit onderzoek dankbaar, die royaal hun tijd, kennis en begrip gaven om dit onderzoek tot een succes te maken. Ook ben ik de leden van de Turkse gemeenschap in Veendam dankbaar, die op grote en kleine manieren hielpen met het faciliteren van het onderzoek en om onderzoekers en respondenten aan elkaar te verbinden.

De studenten in mijn vak Research Methodology I, die in het najaar van 2019 dit vak volgden, waren een zeer enthousiaste en betrokken groep, met wie ik met veel plezier heb samengewerkt. Dank jullie wel voor jullie toewijding en zorg!

Ik ben vooral Ilknur Eraslan en Esin Narman dankbaar, die dit onderzoek enthousiast ondersteunden en op heel veel manieren mogelijk maakten. Net zoveel dank gaat uit naar Vincent Hazelhoff van de Wetenschapswinkel Taal, Cultuur en Communicatie. Hij was erg behulpzaam, betrouwbaar en deskundig in zijn hulp naar de studenten en mijzelf. Ik wil ook graag Saskia Visser bedanken voor het eerste contact dat tot deze projectsamenwerking leidde. Ik kijk er naar uit om in de nabije toekomst weer met jullie samen te werken!

Ten slotte ben ik dankbaar voor de leden van de moskee in Veendam, die mij op verschillende manieren hebben geholpen om dit onderzoek mogelijk te maken.